

УДК 336.71 (477)

Я.В. Жарій, канд. техн. наук, доцент

М.В. Дубина, канд. екон. наук

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ЕКСПРЕС-ДІАГНОСТИКА РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

У статті досліджено існуючі підходи до визначення поняття «фінансова безпека» та виявлено чинники, що негативно впливають на фінансову безпеку комерційного банку. Наведено групу внутрішніх показників фінансового стану банку та запропоновано методіку експрес-діагностики наявного рівня його фінансової безпеки.

Ключові слова: фінансова безпека банку, внутрішні загрози, зовнішні загрози, експертна оцінка, анкетування, діагностика фінансового стану, фінансова стійкість, рівень фінансової безпеки банку.

В статье исследованы существующие подходы к определению понятия «финансовая безопасность» и выявлены факторы, негативно влияющие на финансовую безопасность коммерческого банка. Приведено группу внутренних показателей финансового состояния банка и предложена методика экспресс-диагностики имеющегося уровня его финансовой безопасности.

Ключевые слова: финансовая безопасность банка, внутренние угрозы, внешние угрозы, экспертная оценка, анкетирование, диагностика финансового состояния, финансовая устойчивость, уровень финансовой безопасности банка.

The existing approaches to the definition of «financial security» were investigated and the factors that negatively affecting to the financial security of a commercial bank were identified. The group of internal indexes of financial state of the bank was determined and the methods of rapid diagnostics of the existing level of its financial security were offered.

Key words: financial security of the bank, internal threats, external threats, peer review, questionnaires, the diagnosis of the financial position, financial stability, the level of financial security of the bank.

Постановка проблеми. У сучасних умовах питання фінансової безпеки кожного комерційного банку є дуже важливим елементом фінансової безпеки будь-якої країни, адже нестабільність окремого кредитного інституту підриває довіру до банківської системи в цілому. Такі явища здійснюють негативний вплив на фінансову систему та економіку всієї країни, оскільки без стабільної і надійної банківської системи утримати фінансову безпеку держави на належному рівні неможливо.

Отже, систему захисту від загроз фінансовій безпеці необхідно будувати кожному банку з обов'язковим урахуванням і внутрішніх можливостей, і чинників зовнішнього середовища, оскільки несприятливі ситуації, що впливають на банківську діяльність, можуть виникати на різних рівнях.

На мікрорівні фінансовій безпеці комерційних банків, особливо вітчизняних, загрожує: неефективна система управління фінансовими ресурсами та ризиками; нерегулярний моніторинг стану зовнішнього середовища; брак власних коштів; надмірна економія на витратах щодо інформаційно-аналітичного забезпечення; недосконала організаційна структура; цілеспрямований підрив ділової репутації; недостатній професіоналізм та відданість персоналу, зокрема, його навмисні дії.

На макрорівні вплив на безпеку банку також зумовлений багатьма чинниками: гострою конкурентною боротьбою; прагненням суб'єктів ринку банківських послуг до збільшення прибутку та задоволення власних інтересів; обмеженістю джерел формування фінансових ресурсів банків; нестабільністю економічних процесів і недосконалістю законодавчої бази; підвищеним ризиком проведення багатьох банківських операцій; зростанням економічної злочинності в кредитно-фінансовій сфері тощо.

Фінансова безпека банків є й міжнародною проблемою, оскільки процеси глобалізації банківської діяльності не послаблюють, а посилюють небажаний вплив на безпеку банків. Першими, хто потерпає від світових фінансових криз, як правило, є комерційні банки. Невипадково найбільші світові банки і банківські групи створили Міжнародну асоціацію з питань безпеки в банківській справі та об'єднали зусилля для обміну інформацією з наданням взаємної допомоги в захисті від зовнішніх негативних впливів на банківську діяльність.

Отже, актуальність обраної теми зумовлена необхідністю створення ефективних систем захисту фінансових інтересів комерційних банків задля укріплення їх ринкових позицій та придбання в умовах загальносвітової фінансової нестабільності достатнього «запасу міцності» і окремою установою, і банківською системою в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам економічної та фінансової безпеки держави, підприємств, фінансової сфери, особливо в посткризовий період 2008-2012 років, присвячено чимало досліджень вітчизняних та зарубіжних учених. Серед них наукові праці О. Барановського, А. Єпіфанова, М. Єрмошенко, О. Користіна, С. Побережного, О. Хитріна, К. Горячевої, М. Зубка, О. Криклія, Т. Болгар, О. Грунина, В. Богомолова, Р. Гриценко, О. Шевцової, О. Пластуна, О. Терещенко, Т. Васильціва та інших. Науковці приділяють значну увагу теоретичним засадам економічної та фінансової безпеки на макро- і мікрорівні. У працях висвітлено сутність фінансової безпеки економічних суб'єктів, зокрема банків, та її місце у системі фінансової безпеки держави. Обґрунтовано необхідність формування системи фінансової безпеки суб'єктів господарювання, наведено методичні підходи до створення таких систем, розглянуто окремі методи діагностики рівня фінансової безпеки та основні інструменти її забезпечення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. При більш детальному аналізі матеріалів публікацій слід відзначити, що в них бракує системності, і питання забезпечення фінансової безпеки комерційних банків ще вимагають досліджень, оскільки на сьогодні навіть поняття «фінансова безпека банку» розглядається кожним автором по-різному. Малодослідженою залишається й сфера формування системи забезпечення фінансової безпеки банків, особливо вітчизняних. Невизначеність зовнішнього середовища та його динамізм вимагають сьогодні від банків наявності, з одного боку, стійкої та надійної системи захисту їх фінансових інтересів, а з іншого, системи гнучкої та відкритої для коригування.

Мета статті. Головною метою цієї статті є виявлення чинників, які негативно впливають на фінансову безпеку комерційного банку, дослідження наявного вітчизняного досвіду щодо підбору параметрів для оцінювання банківської безпеки та теоретичне обґрунтування методики експрес-діагностики рівня фінансової безпеки банків в умовах загальносвітової фінансової нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж розглядати питання забезпечення фінансової безпеки комерційних банків, варто дослідити існуючі підходи до визначення поняття фінансової безпеки окремо взятого банку.

На думку О.І. Барановського, фінансову безпеку комерційного банку слід розглядати в двох аспектах [2], а саме як:

– «сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкодити досягненням банком статутних цілей»;

– «стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує».

Перший з наведених аспектів, на наш погляд, досить ускладнений, але його можна сприймати як визначення поняття «фінансова безпека банку» в частині готовності фінансового стану банківської установи до протистояння загрозам. Друге формулювання скоріш пов'язане із системою забезпечення фінансової безпеки комерційних банків з урахуванням чинників зовнішнього середовища.

О.І. Хитрін у своєму дослідженні [7] визначає фінансову безпеку банківської установи як динамічний стан, за якого банк:

- «юридично і технічно здатний виконувати та реально виконує властиві йому функції»;
- «забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, господарюючих суб'єктів, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз»;
- «володіє потенціалом як для кількісного, так і для якісного зростання і має в своєму розпорядженні механізми для реалізації даного потенціалу».

Такий підхід до визначення поняття «фінансова безпека банку» демонструє дуже широке коло охоплених організаційно-правових аспектів банківської діяльності та макроекономічних питань. З іншого боку, цікавим у цьому визначенні є використання терміна «динамічний стан», оскільки механізми реалізації потенціалу банку мають бути гнучкими та вміти пристосовуватися до наявних, очікуваних і неочікуваних загроз.

М.І. Зубок у своїх дослідженнях виділяє різні види безпеки банків [3], у тому числі, економічної безпеки банківської діяльності. За його визначенням, «економічна безпека – це стан, за яким забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності банку, гарантований захист його фінансових і матеріальних ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації». При цьому зазначається, що «критеріями економічної безпеки є: ресурсний потенціал банку; рівень ефективності використання ресурсів; рівень можливостей банку протистояти загрозам його економічній безпеці та самостійно ліквідувати їх; конкурентоспроможність банку; цілісність і масштаби структури банку; ефективність кадрової політики».

Фінансова безпека банку не є для автора базовим поняттям, ним окремо не розглядається і, виходячи з визначення та наведених критеріїв, вважається складовою економічної безпеки банківської діяльності.

Як відзначено в монографії «Фінансова безпека підприємств і банківських установ» [6], «головним недоліком розглянутих вище підходів до розуміння сутності фінансової безпеки банківської діяльності є ігнорування авторами того факту, що фінансова безпека безпосередньо пов'язана та визначається саме фінансовими складовими діяльності банку – рівнем фінансових ресурсів, їх достатністю й ефективністю використання, а також спрямована в першу чергу на фінансові аспекти діяльності банку. Саме цим і відрізняється фінансова безпека від економічної».

Авторами цієї публікації також виділено ключові характеристики фінансової безпеки банків (стійкий фінансовий стан банку, можливість на ранніх стадіях визначати проблемні місця в діяльності банку, нейтралізувати кризові явища та запобігати банкрутству) та запропоновано її визначення. Фінансова безпека банків – це «такий стан банківської установи, який характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, його здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку».

З цим не можна погодитися, оскільки для того, щоб забезпечити фінансову безпеку банку, необхідно розуміти її сутність. Тільки виділивши основні проблеми, оцінивши їх масштаби та зрозумівши причини, що призвели до виникнення проблем, можливо створити систему забезпечення належного рівня безпеки. Така система буде ефективною, якщо буде охоплювати комплекс взаємопов'язаних інформаційних, діагностичних і контрольних підсистем, що допомагають оптимізувати фінансові потоки, мінімізувати банківські ризики, забезпечити ефективну діяльність банку і зменшити вплив внутрішніх та зовнішніх загроз його фінансовій безпеці.

Однією з ключових складових системи забезпечення фінансової безпеки банку є підсистема фінансової діагностики. Така підсистема повинна в динамічному режимі оцінювати рівень фінансової безпеки банку в цілому та надавати інформацію для швидкого визначення можливих зон неефективної роботи.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Створення такої підсистеми – багатогранна і складна проблема. Для цього кожен банк має щонайменше:

- вивчити можливі види загроз внутрішнього і зовнішнього характеру;
- підібрати методи та інструменти діагностики рівня фінансової безпеки банку;
- виділити сфери діяльності банку та обґрунтувати перелік показників, які є найбільш вразливими до внутрішніх і зовнішніх загроз;
- розробити методичне, програмне та інформаційне забезпечення щодо діагностики рівня фінансової безпеки;
- реалізувати на практиці режим постійного моніторингу фінансової безпеки банку з метою вчасного застосування заходів для підтримання належного її рівня.

Щодо загроз фінансовій безпеці банків, то їх прийнято [1; 2; 6; 7] поділяти на дві групи – внутрішні та зовнішні. До внутрішніх загроз належать ті, які є частиною внутрішнього середовища банку або безпосередньо ним генеруються. До зовнішніх належать загрози, що є результатом впливу зовнішнього середовища на банк, зокрема дії держави, економічна кон'юнктура в країні та світі, конкуренти тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Основні загрози фінансовій безпеці комерційних банків

Внутрішні загрози	Зовнішні загрози
1. Неналежна організація діяльності банку.	1. Неприятлива загальносвітова економічна ситуація.
2. Порушення банком чинного законодавства та договірних відносин.	2. Кризові явища в країні.
3. Неефективна система фінансового менеджменту банку.	3. Недосконалість законодавчої бази.
4. Помилки в стратегічному, тактичному та оперативному плануванні банку.	4. Зміни в політиці та нормативних актах центрального банку.
5. Неякісна система управління ризиками.	5. Високий рівень інфляції та інфляційні очікування.
6. Низький рівень капіталізації банку.	6. Нестійкість курсу національної валюти.
7. Недостатня ліквідність банківських активів.	7. Постійний вплив ринкових ризиків.
8. Ризикова та незважена кредитна діяльність.	8. Нерозвиненість фондового ринку країни.
9. Низька якість банківських активів.	9. Низький рівень інвестиційної активності.
10. Недосконала цінова політика банку.	10. Недосконала система страхування депозитів.
11. Недостатня диверсифікація банківських операцій.	11. Низький рівень кредитоспроможності позичальників.
12. Нерозвинена маркетингова діяльність банку.	12. Невиконання клієнтами та партнерами зобов'язань перед банком.
13. Наявність зловживань або протиправних дій службовців банку.	13. Недобросовісна конкуренція на ринку банківських послуг.
14. Наявність каналів витоку банківської інформації	14. Прихід на ринок банківських послуг нових сильних гравців.
	15. Навмисні протиправні дії з боку клієнтів

Слід зауважити, що наведене вище не є повним переліком усіх загроз фінансовій безпеці банків. Основні загрози представлено в узагальненому вигляді, тому при розробленні банком плану дій кожна з них має бути деталізована та розподілена на окремі складові для подальшого врахування їхніх впливів на фінансову безпеку банку.

Здійснюючи підбір методів та інструментів діагностики рівня фінансової безпеки банку, можна скористатися загальновідомими методами фінансового аналізу – якісними та кількісними. Якісні методи базуються на використанні експертних оцінок під час визначення певних параметрів. Кількісні методи передбачають розрахунок конкретних показників із подальшим оцінюванням і тлумаченням отриманих значень.

Якісне оцінювання рівня фінансової безпеки банку на практиці можна здійснювати як початковий етап фінансової діагностики, наприклад, через анкетування [6]. Анкета формується на основі переліку внутрішніх і зовнішніх загроз (критеріїв оцінювання рівня фінансової безпеки банку) та з обумовленою періодичністю заповнюється експертом – представником вищого керівництва або іншою уповноваженою особою банку. Кожному з наведених критеріїв анкети виставляється оцінка 0 або 1 залежно від варіанта відповіді на поставлене питання. Відповідно до кількості набраних балів банк отримує попередню оцінку рівня фінансової безпеки (високий, достатній, низький, критичний). Якщо отримана оцінка наближується до критичного рівня або навіть нижча від нього, необхідно оперативно провести комплексний аналіз фінансового стану банку, який дозволить оцінити реальний ступінь загрози його фінансовій безпеці.

Фінансовий стан комерційного банку – це узагальнена, динамічна характеристика, оцінювання якої вимагає інтегрованого підходу та застосування методик комплексного аналізу з використанням широкого кола взаємопов'язаних показників.

Огляд існуючих на практиці методик аналізу банківської діяльності свідчить про те, що на сьогодні єдиної системи показників, яка б в узагальненому вигляді характеризувала фінансовий стан комерційного банку, не існує. Найбільш формалізованими інструментами діагностики фінансового стану банку вважаються рейтингові методики (система CAMELS, методики В.С. Кромонава, О.Б. Ширінської, Комерсант-Daily та інші), за допомогою яких можна оцінити надійність установи шляхом розрахунку її рейтингу за встановленими правилами [4]. Такі методики досить прості і зручні в застосуванні, але мають деякі обмеження. Вони не є вичерпними щодо повноти оціночних показників (наприклад, відкрита методика В.С. Кромонава містить усього шість показників) або можуть мати конфіденційний характер та застосовуватися лише наглядовими органами (методика CAMELS).

Для оцінювання рівня фінансової безпеки банку бажано мати більш універсальну та деталізовану методику аналізу фінансового стану банку з широким переліком оціночних показників, урахуванням особливостей діяльності установи та можливістю оперативного коригування методики. Банки, як правило, для внутрішнього користування самостійно розробляють такі інструменти, виходячи з власного досвіду, кваліфікації персоналу та досягнень світової та вітчизняної науки і практики.

У цій роботі пропонується методика, що ґрунтується на класичному підході до аналізу фінансового стану підприємств небанківської сфери і включає чотири групи банківських показників (показники фінансової стійкості, ліквідності, ділової активності та ефективності діяльності). Методика заснована на поєднанні методу коефіцієнтів з методом експертних оцінок, що дало змогу (табл. 2):

- розподілити показники за окремими блоками аналізу (з можливістю їх постійного перегляду залежно від ситуації);
- розраховувати наведені коефіцієнти з будь-якою періодичністю;
- для кожного з показників установити декілька інтервалів їх значень;
- оцінити в балах кожний показник з погляду його оптимального впливу на одну з чотирьох складових фінансового стану банку;
- розрахувати інтегральний показник фінансового стану банку.

Перший блок діагностики – аналіз фінансової стійкості банку здійснюється з використанням нормативів капіталу, що контролюються НБУ, та інших показників, що базуються на аналізі співвідношень між різними групами активів, зобов'язань і власного капіталу. Визначені показники дозволяють не лише відстежити дотримання нормативних вимог, а й оцінити «капітальну силу» банку щодо залучення ресурсів, формування активів та підтримання їх якості, покриття ризиків та протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансовій безпеці.

Таблиця 2

Коефіцієнтний аналіз фінансового стану банку

№	Показник	Розрахунок	Визначення ваги показника	
			умови	бали
1	2	3	4	5
1. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ				
1.1	Рівень капіталізації банку, Кркб	<u>Регулятивний капітал</u> Норматив Н1	Кркб < 1 1 ≤ Кркб ≤ 5 Кркб > 5	1 2 3
1.2	Коефіцієнт адекватності регулятивного капіталу, Карк	<u>Норматив Н2</u> 100	Карк < 0,1 Карк > 0,15 0,1 ≤ Карк ≤ 0,15	1 2 3
1.3	Коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів, Крка	<u>Регулятивний капітал</u> Сукупні активи	Крка < 0,09 Крка > 0,12 0,09 ≤ Крка ≤ 0,12	1 2 3
1.4	Коефіцієнт надійності, Кн	<u>Власний капітал</u> Зобов'язання	Кн < 0,1 Кн > 0,15 0,1 ≤ Кн ≤ 0,15	1 2 3
1.5	Мультиплікатор акціонерного капіталу, Кмк	<u>Ділові активи</u> Статутний фонд	Кмк > 15 Кмк < 12 12 ≤ Кмк ≤ 15	1 2 3
1.6	Коефіцієнт захищеності власного капіталу, Кзвк	<u>Основні засоби</u> Власний капітал	Кзвк > 0,5 Кзвк < 0,3 0,3 ≤ Кзвк ≤ 0,5	1 2 3
1.7	Коефіцієнт знецінення активів банку, Кзне	<u>Резерви під знецінення активів</u> Сукупні активи	Кзне > 0,2 0,1 ≤ Кзне ≤ 0,2 Кзне < 0,1	1 2 3
2. АНАЛІЗ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ БАНКУ				
2.1	Коефіцієнт активності залучення коштів юридичних і фізичних осіб, Кзд	<u>Кошти клієнтів</u> Зобов'язання	Кзд < 0,65 Кзд > 0,75 0,65 ≤ Кзд ≤ 0,75	1 2 3
2.2	Коефіцієнт активності залучення строкових депозитів, Кзсд	<u>Строкові депозити</u> Зобов'язання	Кзсд < 0,5 Кзсд > 0,6 0,5 ≤ Кзсд ≤ 0,6	1 2 3
2.3	Коефіцієнт активності залучення депозитів до запитання, Кздз	<u>Депозити до запитання</u> Зобов'язання	Кздз < 0,15 Кздз > 0,3 0,15 ≤ Кздз ≤ 0,3	1 2 3
2.4	Коефіцієнт активності залучення коштів банків, Кзкб	<u>Кошти банків</u> Зобов'язання	Кзкб > 0,3 Кзкб < 0,15 0,15 ≤ Кзкб ≤ 0,3	1 2 3
2.5	Коефіцієнт продуктивного використання ділових активів, Кпа	<u>Продуктивні активи</u> Ділові активи	Кпа < 0,75 Кпа > 0,8 0,75 ≤ Кпа ≤ 0,8	1 2 3
2.6	Коефіцієнт інвестицій у кредитний портфель, Кікп	<u>Кредитний портфель</u> Ділові активи	Кікп < 0,6 або > 0,8 0,7 < Кікп ≤ 0,8 0,6 ≤ Кікп ≤ 0,7	1 2 3
2.7	Коефіцієнт інвестицій у цінні папери та спільну господарську діяльність, Кін	<u>Інвестиційний портфель</u> Ділові активи	Кін < 0,2 або > 0,4 0,3 < Кін ≤ 0,4 0,2 ≤ Кін ≤ 0,3	1 2 3
3. АНАЛІЗ ЛІКВІДНОСТІ БАНКУ				
3.1	Коефіцієнт високоліквідних активів, Ква	<u>Високоліквідні активи</u> Ділові активи	Ква < 0,15 Ква > 0,2 0,15 ≤ Ква ≤ 0,2	1 2 3
3.2	Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку, Кзл	<u>Ділові активи</u> Зобов'язання	Кзл < 1 Кзл > 1,2 1 ≤ Кзл ≤ 1,2	1 2 3

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5
3.3	Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань, Крл	<u>Продуктивні активи</u> Зобов'язання	Крл < 0,75	1
			Крл > 1	2
			0,75 ≤ Крл ≤ 1	3
3.4	Коефіцієнт ліквідного співвідношення кредитів і депозитів, Клkd	<u>Кредитний портфель</u> Кошти клієнтів	Клkd < 1,1	1
			Клkd > 1,5	2
			1,1 ≤ Клkd ≤ 1,5	3
3.5	Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань, Кглз	<u>Високоліквідні активи + ОЗ</u> Зобов'язання	Кглз < 0,2	1
			Кглз > 0,3	2
			0,2 ≤ Кглз ≤ 0,3	3
3.6	Коефіцієнт стабільності депозитної бази, Ксdb	<u>Депозити до запитання</u> Строкові депозити	Ксdb > 0,5	1
			0,3 ≤ Ксdb ≤ 0,5	2
			Ксdb < 0,3	3
4. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ				
4.1	Загальний рівень прибутковості, Кзrp	<u>Прибуток до оподаткування</u> Доходи банку	Кзrp < 0,05	1
			0,05 ≤ Кзrp < 0,1	2
			Кзrp ≥ 0,1	3
4.2	Окупність витрат доходами, Ковd	<u>Доходи банку</u> Витрати банку	Ковd ≤ 1	1
			1 < Ковd ≤ 1,1	2
			Ковd > 1,1	3
4.3	Рентабельність капіталу, ROE	<u>Чистий прибуток</u> Власний капітал	ROE < 0,1	1
			0,1 ≤ ROE < 0,15	2
			ROE ≥ 0,15	3
4.4	Рентабельність активів, ROA	<u>Чистий прибуток</u> Сукупні активи	ROA < 0,01	1
			0,01 ≤ ROA < 0,02	2
			ROA ≥ 0,02	3
4.5	Чиста процентна маржа, ЧПМ	<u>Процентні (доходи – витрати)</u> Ділові активи	ЧПМ < 0,05	1
			0,05 ≤ ЧПМ ≤ 0,07	2
			ЧПМ > 0,07	3
4.6	Чиста непроцентна маржа («тягар» банку), ЧНМ	<u>Непроцентні (доходи – витрати)</u> Ділові активи	ЧНМ < 0	1
			0,0 ≤ ЧНМ < 0,01	2
			ЧНМ ≥ 0,01	3
4.7	Коефіцієнт резервування під знецінення активів і пасивів, Крап	<u>Резерви під знецінення А і П</u> Витрати банку	Крап ≥ 0,3	1
			0,1 ≤ Крап < 0,3	2
			Крап < 0,1	3

За результатами першого блоку аналізу можна зробити висновки стосовно рівня фінансової стійкості (РФС) банку, виходячи із загальної суми набраних балів. Чим ближче до правої межі можливого значення ($7 \leq \text{РФС} \leq 21$) знаходиться цей показник, тим більш фінансово стійким є банк. Це означає, що банк має достатній розмір захищеного власного капіталу та необхідних резервів для покриття ризиків, здатний працювати в нестандартних умовах та мінімізувати загрози фінансовій безпеці банку.

У другому блоці аналізу фінансового стану банку є можливість дослідити групу показників, які дозволяють розкрити спрямованість банківської політики щодо залучення ресурсів та їх розміщення в активи. Оскільки банк здебільшого працює з чужими грошима, рівень його ділової активності щодо залучення зовнішніх джерел фінансування своєї діяльності має бути високим. З іншого боку, надмірна ділова активність може погіршити фінансову стійкість банку, особливо в нестабільних умовах.

Так, висока питома вага строкових депозитів у зобов'язаннях банку є позитивним моментом, оскільки це свідчить про стабільність ресурсної бази і дає змогу банку розпоряджатися коштами тривалий термін. Однак це підвищує середню вартість ресурсів, тому бажано дотримуватись оптимального для конкретного банку співвідношення між залученими коштами до запитання і строковими.

Значну увагу слід приділяти залежності банку від ресурсів міжбанківського ринку. Цей вид ресурсів є досить мобільним і відрізняється оперативністю залучення значних

обсягів коштів. З іншого боку, відсоткові ставки за міжбанківськими коштами є дуже мінливими, особливо в кризових ситуаціях, коли на ринку попит на ресурси набагато перевищує пропозицію.

Оптимальними мають бути й показники ділової активності, пов'язані з формуванням активів банку. Значення цих показників вказують на потенційні можливості банку генерувати прибуток, але вітчизняним банкам потрібно бути більш стриманими і консервативними, а не демонструвати вкрай необережну кредитну політику. Як показує міжнародний і вітчизняний досвід, стрімке зростання обсягів кредитування, особливо під час порушення допустимих для країни пропорцій [5], з високою ймовірністю призводить до підвищення ризиків банківської діяльності, погіршення якості активів і зниження рівня фінансової безпеки банку.

Рівень ділової активності банку (РДА) також оцінюється, виходячи із загальної суми набраних балів у другому блоці аналізу ($7 \leq \text{РДА} \leq 21$). Оскільки як надмірна, так і занадто млява ділова активність банку є ознакою негативного характеру, умовами визначення важливості показників уже врегульовано їх вплив на сумарний оцінний показник. Тому наближення його до правої межі можливого значення характеризує ділову активність банку як оптимальну з погляду спроможності залучати кошти з різних джерел та ефективно їх розміщувати в активні операції.

Третій блок діагностики рівня фінансової безпеки присвячений аналізу ліквідності банку. Ступінь покриття зобов'язань активами та ліквідність самих активів постійно контролюється банком через розрахунок обов'язкових економічних нормативів НБУ (Н4, Н5, Н6). Тому в цій роботі оцінювання ліквідності банку проводиться за додатковими показниками, які допомагають маневрувати певними обсягами активів і пасивів для забезпечення їх збалансованості (негайно або в найближчий період).

Ліквідність банку можна вважати в цілому нормальною, якщо рівень ліквідності банку (РЛБ) наближується до правої межі можливого значення ($6 \leq \text{РЛБ} \leq 18$).

Якщо РЛБ знаходиться в середині вказаного інтервалу значень, це свідчить про надлишкову ліквідність банку. Підтримання ліквідності на такому рівні (особливо в частині високоліквідних активів) свідчить про недостатньо ефективне розміщення ресурсів, недобір ризиків і неспроможність банку максимізувати прибуток.

Якщо РЛБ наближується до лівої межі можливого значення, банк має (або може мати найближчим часом) проблеми з ліквідністю. Така ситуація, ймовірно, свідчить про високу ділову активність банку й бажання підвищувати рівень прибутковості, але може призвести до дефіциту фінансових ресурсів і втрати можливості виконувати свої функції з обслуговування клієнтів. Це, у свою чергу, може викликати відплив клієнтів і закриття рахунків, тобто додаткове поглиблення кризи ліквідності і зниження рівня фінансової безпеки банку.

Поглибити висновки про фінансовий стан банку, його спроможність створювати прибуток, управляти ризиками та забезпечувати належний рівень фінансової безпеки можливо за результатами четвертого блоку аналізу.

Найбільш узагальнюючими показниками, що свідчать про ефективність діяльності банку, є загальний рівень прибутковості та окупність витрат доходами, бо тільки доходи і витрати формують прибуток. Ці показники вказують, наскільки структура активів і пасивів, доходів і витрат, що склалася, забезпечує отримання необхідного рівня прибутку. Однак різке зростання в динаміці показника окупності витрат доходами (особливо якщо воно значно перевищує темпи нарощення активних операцій) може свідчити про надмірний інтерес банку до високодохідних, але високоризикованих операцій.

У світовій практиці важливими показниками ефективності діяльності банку є показники ROE та ROA, оскільки вони відображають якість фінансової політики банку, про-

фесіоналізм його менеджерів та спроможність забезпечувати необхідний рівень фінансової безпеки банку.

Чиста процентна маржа, як відносна різниця між процентними доходами і процентними витратами, показує ефект, який отримує банк від розміщення в дохідні активи залучених ним ресурсів. Ця різниця є основою надходжень і підтримки ліквідності, платою за ризики по кредитних, інвестиційних та інших активних операціях.

Чиста непроцентна маржа банку показує співвідношення між непроцентними доходами і непроцентними витратами (на утримання банку, на формування резервів під банківські ризики та ін.). У більшості банків непроцентна маржа є від'ємною, тому така непокрита різниця становить «тягар» банку і щоб полегшити його, особливо в кризових умовах, банку необхідно намагатися збільшувати непроцентні доходи та знижувати накладні витрати, оскільки решта нестачі покривається процентними доходами.

Важливим є показник резервування під знецінення активів і пасивів, оскільки він вказує на вагу сформованих банком резервів під банківські ризики в загальних витратах. Велике (від'ємне) значення показника свідчить про низьку якість активів, мало-ефективну систему управління ризиками та втрачені можливості щодо підвищення прибутковості діяльності. Полегшити «тягар» банку можна, коли досягти додатного значення чисельника у наведеній формулі для розрахунку показника. Це вказує на оздоровлення кредитно-інвестиційного портфеля, на повністю сформовані резерви під банківські ризики та можливість збільшувати доходи за рахунок вивільнених резервів.

Очевидно, що банк у змозі забезпечувати належний рівень свого фінансового стану, коли показник ефективності діяльності банку (ЕДБ) наближується до правої межі інтервалу ($7 \leq \text{ЕДБ} \leq 21$). Негативною ознакою діяльності банку є наближення оцінного показника ЕДБ до лівої межі вказаного інтервалу, оскільки це свідчить про наявність серйозних фінансових проблем і неспроможність банку справлятися із завданнями генерації прибутку, зокрема, завдяки оздоровленню активів та мінімізації ризиків.

Оцінювання загального рівня фінансової безпеки банку здійснюється за рахунок розрахунку інтегрального показника фінансового стану (ІПФС) з використанням результатів попередніх блоків аналізу та з урахуванням коригувальних коефіцієнтів, які можуть посилювати або послаблювати фінансовий стан установи:

$$\text{ІПФС} = \text{РФС} \cdot K_1 + \text{РДА} \cdot K_2 + \text{РЛБ} \cdot K_3 + \text{ЕДБ} \cdot K_4, \quad (1)$$

де *РФС* – рівень фінансової стійкості (бали); *РДА* – рівень ділової активності (бали); *РЛБ* – рівень ліквідності банку (бали); *ЕДБ* – ефективність діяльності банку (бали); K_i – коригувальні коефіцієнти ($i = 1, \dots, 4$), умови визначення яких наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Умови визначення коригувальних коефіцієнтів

Характеристика (показник)	Коригувальний коефіцієнт		
	умови визначення	назва	значення
Власний капітал банку відносно статутного капіталу	Значно більший	K_1	1,1
	Наближується		1,0
	Значно менший		0,9
Співвідношення проблемних кредитів до кредитного портфеля банку	Зменшується	K_2	1,1
	Майже не змінюється		1,0
	Збільшується		0,9
Збалансованість активів і пасивів банку за термінами	Збалансовані	K_3	1,2
	У середньому збалансовані		1,0
	Незбалансовані		0,8
Чистий прибуток банку у порівнянні з середнім по відповідній групі банків	Значно вищі	K_4	1,05
	На рівні середніх		1,0
	Значно нижчі		0,95

Якщо розраховане значення показника ІПФС перевищує 80 балів, фінансовий стан банку можна вважати надійним за всіма аспектами діяльності. Банк є стійким до змін, що відбуваються на ринку, виявлені проблеми незначні і можуть бути вирішені в поточній діяльності.

Фінансовий стан банку вважається слабким, якщо значення показника ІПФС є меншим від 40 балів та має тенденцію до зниження. Банк має великі фінансові проблеми з імовірним їх поглибленням, особливо при посиленні впливу загроз банківській безпеці. Керівництво та власники банку мають терміново вжити заходів щодо фінансового оздоровлення банку, можливо й нестандартних.

Якщо значення показника знаходиться в інтервалі від 40 до 80 балів, фінансовий стан є задовільним (у діапазоні від слабого до надійного). Залежно від того, до якої межі інтервалу є ближчим ІПФС, менеджерами банку мають прийматися відповідні рішення щодо усунення фінансових проблем та недопущення серйозного погіршення рівня фінансової безпеки банку.

Висновки і пропозиції. Отже, в умовах загальносвітової фінансової нестабільності проблема виміру фінансової безпеки банку залишається актуальною, оскільки на сьогодні не існує єдиної методики оцінювання рівня цієї безпеки.

Представлена методика експрес-діагностики дозволяє в оперативному режимі оцінити фінансовий стан банку, відстежити зміни в ньому, виявити причини цих змін (особливо негативного характеру) та на ранніх стадіях вжити необхідні профілактичні заходи і захистити банк від виявлених або потенційно можливих небезпек. Методикою можливо користуватись з будь-якою періодичністю, коригувати оцінні параметри та розподіляти інтервали їх значень з бажаним ступенем деталізації, доповнювати блоки аналізу новими показниками залежно від характеру загроз фінансовій безпеці банку та активності їх прояву.

Список використаних джерел

1. Адаменко С. І. Характеристика та класифікація загроз у банківській системі України / С. І. Адаменко // Стратегічна панорама. – 2004. – № 4. – С. 48-52.
2. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру / О. І. Барановський // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 7-26.
3. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / М. І. Зубок. – К. : КНЕУ, 2003. – 154 с.
4. Косова Т. Д. Аналіз банківської діяльності : навч. посіб. / Т. Д. Косова. – К. : ЦУЛ, 2008. – 486 с.
5. Сич Є. М. Проблеми та можливості виходу з кризи банківської системи України / Є. М. Сич, Я. В. Жарій // Вісник Черн. держ. технол. ун-ту. – Чернігів : ЧДТУ, 2009. – № 39. – С. 5-16.
6. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / за заг. ред. проф. А. О. Єпіфанова ; [А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін.]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.
7. Хитрін О. І. Фінансова безпека комерційних банків / О. І. Хитрін // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 118-124.